

Ongetemde gedachtes

Renée Verberne

De wereld om me heen, vervult me regelmatig met gevoelens van onbehagen en van vervreemding; ik voel me er dan niet thuis en verlang naar elders; ik verlang ernaar ergens thuis te komen. In mijn werk, speelt dit verlangen een belangrijke rol. Het is een onvervulbaar verlangen, aangezien ik er van overtuigd ben, dat de mens van nature een vreemde is in deze wereld. Het is een tragische paradox: de oorsprong van de mens, ligt in zijn 'vreemd zijn'.

Ik zal daardoor altijd blijven verlangen naar deze thuisbasis, die ik me verbeeld als een soort mythische wildernis. Ik ga dan ook graag op pad, op zoek naar oerplekken en verlaten oorden buiten ons hedendaagse blikveld, waar ik die wildernis uit mijn verbeelding probeer te beleven. Ik herken mezelf dan even in deze verloren tussenruimtes: het lijkt alsof ik er, al is het vluchtig, die onbereikbare wildernis ontmoet, alsof ik er mijn oorsprong vind. Het lijkt alsof mijn binnenruimte erin weerspiegelt wordt. Ik onderga er gemengde gevoelens: 'één zijn' en tegelijkertijd ook 'vreemde zijn'; 'aanwezig zijn' zijn in het nu, maar ook falen hierin en de eeuwige tijdruimte voelen drukken. Ik ben me bewust van het tragische idee dat die wildernis, die symbool staat voor mijn oorsprong, voor altijd zowel binnen als buiten mijn bereik zal zijn. Met dat besef moet ik zien te leven. Expedities ondernemen, op zoek naar deze wildernis, verzachten het leed. In mijn beeldend onderzoek vraag ik zo in feite onophoudelijk naar mijn oorsprong, en naar de oorsprong van de menselijke conditie in het algemeen. Ik voel me daarbij aangetrokken tot het werk van de Franse filosoof Bernard Stieglèr, die stelt dat de mens een gebrek als oorsprong heeft, en van nature een vreemde is voor zichzelf.

Zoals ik al zei, ga ik graag op pad in de wereld om me heen, op zoek naar oerplekken, verlaten oorden en wilde natuur. De fysieke wildernis die ik daar aantref, komt het dichtst in de buurt bij die oorsprong waar ik naar verlang en is een wezenlijk deel van mij. Ik wil deze tastbare wildernis, waar ik mezelf een beetje terugvindt, niet alleen opzoeken, maar ook beschermen. Het doet me namelijk echt pijn, telkens als ik zie dat de restjes wildernis op aarde worden vervuild en vernietigd. Het feit dat die vernietiging echter door veel mensen niet als een persoonlijk leed wordt ervaren, baart me veel zorgen. Het betekent, althans in mijn ogen, dat veel mensen niet met de wereld, en dus ook niet met zichzelf, verbonden zijn. Want wildernis vernietigen, is een deel van jezelf vernietigen. Toen ik in het bos achter Hout-Blerick begon met het opruimen van zwerfafval, voelde ik ook pijn. En een soort misnoedigheid. Hoe kon het dat het hier bezaait lag met lege, stinkende drankblikken? Dit was duidelijk niet het afval van één wild feestje, maar van een wekelijks terugkerend ritueel. Ik probeerde me voor te stellen hoe hier iedere week mensen kwamen die, zittend tussen de zooi die ze er al eerder neersmeten, achteloos en schaamteloos meer blikken gooiden. In hun eigen leefwereld. Zonder blikken of blozen. Ik kón niet anders dan handelen op dat moment. Hieruit ontstond een nieuw project, dat zich op het snijvlak tussen kunst, politiek en milieuactivisme bevindt.

Twee weken geleden, installeerde ik namelijk samen met Stichting Het Raam en een aantal vrijwilligers, 's nachts, verspreid over heel de gemeente Venlo, vijf grote metalen korven gevuld met vers geplukt zwerfafval, tezamen getiteld *Project Trashhold*. Misschien heb je al één van die korven gezien. Ze blijven zo'n zes weken staan, zodat de geur van het afval mooi de tijd heeft om zich te nestelen in de neus van alle voorbijgangers. De objecten staan er duidelijk niet voor de sier; met het project wil ik aandacht vragen voor de milieuverontreiniging die nog steeds op grote schaal plaatsvindt in onze wereld, en die mij, net als steeds méér mensen, echt aan het hart gaat. Het project lokte vele heftige reacties uit bij mensen, waaronder het in brand steken van één van de korven.

Velen zouden het project scharen onder geëngageerde kunst: kunst die betrokken is bij wat er speelt in de samenleving, door er kritische vragen over te stellen of door problemen en wantoestanden in beeld te brengen: confronterende kunst met een politiek tintje. Maar dat is denk ik een veel te nauwe definitie. Kunst is namelijk, als je het mij vraagt, altijd geëngageerd. Engagement staat immers voor het hebben van een betrokkenheid op de wereld, en dat is in feite iets wat de mens *per definitie* kenmerkt, doordat de mens zich, meer dan andere wezens, bewust is van de wereld. De Duitse filosoof Martin Heidegger noemde de menselijke betrokkenheid op de wereld heel mooi het *In-der-Welt-sein* van de mens: ofwel, de mens is altijd in-de-wereld, is altijd gericht op en verwickeld in de wereld. Het is zo bezien zelfs geheel onmogelijk om als mens níet te worden gekenmerkt door een betrokkenheid op de wereld. Omdat je je als kunstenaar hebt geoefend in een bepaalde gevoeligheid en opmerkzaamheid richting je omgeving, ben je *bij uitstek* geëngageerd en in-de-wereld. Dáárbij, is een kunstenaar ook nog eens autonoom, dat wil zeggen: vrij van extern bestuur, van externe belangen, vrij om zelf daden te verrichten, en om de eigen wetten te bepalen. Het is dáárom dat kunstenaars vaak in staat zijn om bij de toeschouwer, een nieuwe bewustwording van bestaande maatschappelijke structuren te creëren, of om een ander perspectief op de werkelijkheid te geven. Dat is meteen ook de waarde van kunst: het feit dat kunst in staat is om de wereld op die intensieve, opmerkelijke, vrije en belangeloze manier te onderzoeken en te bevragen. Doordat op die manier vaak bestaande structuren in onze wereld worden bevraagd, of zelfs bekritiseerd, kan kunst wellicht toch gezien worden als een politieke daad.

Een kunstenaar die dit zeker zou beamen is de Belgisch-Mexicaanse kunstenaar Francis Alÿs, voor wie de samenleving waarin hij zich als kunstenaar begeeft, sowieso de betekenis heeft van een Griekse *polis*: namelijk een plaats van gewaarwordingen en conflicten, waaraan de materialen worden onttrokken voor reflectie, kunst en voor het creëren van stedelijke mythen. Hij onderzoekt wat de relevantie is van een poëtische daad - kunst -, binnen een aanhoudende politieke crisis: kan kunst, hoewel belangeloos, toch een politieke daad zijn? Kunnen artistieke interventies, zoals ook *Project Trashhold*, daadwerkelijk verandering teweegbrengen in de wereld? Illustratief is ook Alÿs' werk *The Green Line*, waarbij hij met een lekkende emmer groene verf door Jeruzalem wandelt, over de grens tussen het Israëliësch en het Palestijnse deel; een grens die in 1948 door een legerbevelhebber bruut werd getrokken op de kaart van Jeruzalem, met een groen potlood. Alÿs' werk lijkt deze worsteling tussen kunst en politiek nodig te hebben. Zijn eerste solotentoonstelling heette heel toepasselijk: 'Sometimes doing something poetic can become politic, and sometimes doing something politic can become poetic.'

Deze noodzakelijke worsteling tussen kunst en politiek, is wel herkenbaar voor mij. Het is niet zomaar dat ik nog voor een studie filosofie heb gekozen: het is voor mij echt een deel, of zelfs een verdieping van mijn kunstenaarschap. Het ontheemde, vervreemde gevoel en het daarbij horende verlangen naar mijn oorsprong, veroorzaakt bij mij namelijk ook de drang om onze huidige maatschappij kritisch onder de loep te nemen. En daarbij laat ik mij graag inspireren door de filosofie. Hoe komt het bijvoorbeeld dat ik me niet thuis voel in deze samenleving, ben ik een uitzondering of is het een universeel onbehagen? Als we psycholoog Sigmund Freud mogen geloven, zijn we inderdaad wereldwijd vervreemd. In zijn beroemde essay *Het onbehagen in de cultuur*, duidt hij dit onbehagen als zijnde een gevolg van het feit dat onze cultuur geen ruimte laat voor onze menselijke instincten, die vervolgens massaal onderdrukt en beheerst moeten worden. We zijn een soort getemde dieren, en leven aldus in een gerationaliseerd 'mensenpark', een park echter, waarvan de opmars langzaam steeds meer op verzet stuit.

Het onbehagen van de mens, is een veelbesproken onderwerp binnen de filosofie, en de theorieën hierover inspireren mij enorm als kunstenaar. Ik leer zo niet alleen het onbehagen in de cultuur waarin ik leef, maar ook mijn eigen onbehagen, beter kennen. Het leidt mij aldus enerzijds tot het maken van zeer persoonlijke beelden, zoals het werk dat ik maakte voor *Amuse*, anderzijds juist tot het maken van meer maatschappij-kritische beelden, waarvan *Project Trashhold* een goed voorbeeld is. Hoe verschillend de media die ik hanteer soms ook zijn, het onbehagen zal altijd een rode draad zijn binnen mijn kunstenaarschap, net als het struinen; het ondernemen van expedities naar een altijd lonkende wildernis. Ik hoop na het afronden van mijn studie mijn reistochten op grotere schaal te kunnen voortzetten, met in mijn ene hand mijn camera, in mijn andere hand een statief, en in mijn achterzak natuurlijk de filosofie.